

1984

George Orwell

Kontext

- 2. polovina 20. stol (1950 až 2000)
- literatura ovlivněna 2.sv válkou
- podstatný rozdíl mezi prvními literárními reakcemi na válku u východních a západních spisovatelů
 - Východ – násilný patos, uvědomělý pohled na válku, válečná vyprávění se soustředila především na vrcholné a pompézní scény
 - Západ – nový pohled, střízlivé nepatetické líčení válečných scén, autor se nebál představit člověka degradovaného z hrůz války a rozbor psychiky jedince přinesl daleko dojemnější situace než hromadné vraždění vojáků, satirické či jen humoristické válečné romány
- krize v mezilidských vztazích
- objevují se snahy určitých (a to velkých) skupin lidí distancovat se od „těch nahoře“
- formální experimenty v literatuře (nový román)
- literatura znovu objevuje staré mýty
- obrovský rozmach literatury řemeslně zvládnuté (populární literatura) – tato literatura však nemá větší ambice po stránce umělecké a myšlenkové
- v literární i výtvarné tvorbě mnohdy mizí hranice mezi uměním vysokým a nízkým (kýč již není odmítán tak kategoricky)

Existencialismus

- Albert Camus - Cizinec, Mýtus o Sisypovi
- Jean Paul Sartre - Zed'

neorealismus

- Alberto Moravia - Horalka
- Pasolini - Saló aneb 120 dní Sodomy

Beatnici (beat generation)

- Allen Ginsberg - Kvílení
- Jack Kerouac - Na cestě

- Burroughs - Feták, Teplouš, Nahý oběd
- Charles Bukowski - Všechny řítě světa i ta má, Hollywood

rozhněvaní mladí muži

- Amis Kingsley - Šťastný Jim

nový román

- Robbe-Grillet - Gumy

absurdní literatura/drama

- Alfred Jarry - Nadsamec
- Samuel Beckett - Čekání na Godota
- Ionesco - Plešatá zpěvačka
- Václav Havel - Audience

magický realismus

- G. G. Márquez - Kronika ohlášené smrti, Sto roků samoty
- Michail Bulgakov - Mistr a Markétka

postmodernismus

- Umberto Eco - Jméno růže
- Milan Kundera - Nesnesitelná lehkost bytí
- Vladimir Nabokov - Lolita

Velká Británie

- Anthony Burgess - Mechanický pomeranč
- Golding - Pán much

Německo

- Günter Grass - Plechový bubínek

USA

- Truman Capote - Snídaně u Tiffanyho
- Doctorow - Ragtime
- Joseph Heller - Hlava XXII
- John Irving - Svět podle Garpa, Pravidla moštárny
- Ken Kesey - Vyhodme ho z kola ven
- Salinger - Kdo chytá v žitě
- William Styron - Sophiina volba

Rusko

- Maxim Gorkij - Matka
- Pasternak - Doktor Živago
- Alexandr Solženicyn - Jeden den Ivana Děnisoviče, Souostroví Gulag

česká literatura

- Jan Otčenášek - Romeo, Julie a tma
- Bohumil Hrabal - Ostře sledované vlaky, Obsluhoval jsem anglického krále
- Ladislav Fuks - Spalovač mrtvol, Pan Theodor Mundstock
- Ota Pavel - Smrt krásných srnců
- Vladimír Páral - Milenci a vrazi
- Arnošt Lustig - Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou
- Josef Škvorecký - Zbabělci
- Milan Kundera - Žert, Nesnesitelná lehkost bytí

Autor

- 1903 až 1950
- utopie a distopie
- v čechách jako by neexistoval

Kniha

Obecně

- Orwell vycházel z díla ruského emigranta J. Zamjatina (kniha My), proto v Orwellově knize nacházíme převzaté postavy a podobné motivy
- Orwell znal ruské likvidační tábory
- jednoduchá výstavba, je tak trochu v kontrastu se sugestivností obsahu
- děj je občas porušován ukázkami z dokumentů, které se Winstonovi dostávají do rukou
- jedná se o postupné a celkem racionální odhalování zřůdnosti systému
- důležitou roli zde hraje detailní popis prostředí
- Winston Smith je dominantní, ostatní postavy jsou jen epizodické (O'Brien)
- kniha je přesvědčivým zpodobněním totalitního státu, zvrácené ideologie (Océánie) - Velký bratr (symbol totalitního vůdce)
- román je o zničení člověka státní mašinérií dovedenou až do absolutní dokonalosti (jedinec je degradován na zvířecí bytost, které jsou upírány i fyzické potřeby)
- absolutní odlidštění lze vidět na povinném spisovném jazyku - degenerovaný a okleštěný newspeak (novoreč, záměrně budovaný tak, aby nežádoucí myšlenky nemohl člověk nejen domýšlet, ale ani vyslovit, aby byl zbaven veškeré kritičnosti)

- frázovitá hesla (“Svoboda je otroctví” - paralela s totalitními systémy po válce)
- citace (“Strana se nezajímá o konkrétní činy, my se staráme jen o myšlenky. My své nepřátele neničíme, my je měníme” - jednoznačná interpretace, mít absolutní moc nad myšlením)
- kniha je varováním, výstrahou (její smysl je nadčasový, má obecnou platnost)
- imaginace a prozíravost autora
- frazeologie - Velký bratr, newspeak
- filmová adaptace

téma

- ukázka života jedince v totalitním systému
- vyobrazení dokonalé diktatury

motiv

- nacionalismus
- manipulace
- diktatura
- totalita
- cenzura
- sledování
- odposlech

časoprostor

- 2. pol. 20. st., Londýn (Anglie)

kompoziční výstavba

- 3 části, 23 kapitol (chronologický postup s retrospektivními prvky)

literární druh

- epika

literární žánr

- antiutopický (dystopický) román

Postavy

Winston Smith

- 39 let starý

- zaměstnanec oddělení záznamů ministerstva pravdy (stará se o manipulaci s informacemi)
- není jako ostatní (nevěří v ideologii, vnímá manipulaci Strany a touží po lásce)
- vede si deník, do kterého zapisuje své “rouhavé” myšlenky

Julie

- mladá žena
- tváří se jako zarytá členka Strany
- členka Antisexuální ligy mládeže (zpočátku se Winstonovi velmi hnusí)
- ve skutečnosti ji politika nezajímá
- touží po vzrušení a romantice
- s Winstonem tajně prožívají vášnivou lásku, kterou strana zakazuje

O'Brien

- člen vnitřní strany
- Winston cítí souznění → přemýšl
- zda je O'Brien taky proti ideologii
- zasvěcuje je do fungování odboje
- dává jim knížku od Emanuela Goldsteina

Syme

- pracuje na tvorbě slovníku Newspeaku
- vaporizován (moc inteligentní)

Parsons

- hloupý
- typický přívrženec Strany
- jeho děti ho pravděpodobně někdy udají (zvědové)

Pan Charrington

- Winston si u něj pronajme byt, kde nejsou obrazovky

Děj

Děj této odstrašující vize budoucího světa se odehrává v Londýně roku 1984. Hrdinou románu rozděleného na 3 díly je devětatřicetiletý Londýňan Winston Smith. Je zaměstnancem Ministerstva pravdy, kde má za úkol zpětně upravovat veškeré zveřejněné informace tak, aby byly plně v souladu s následnou skutečností. Svět je totiž v té době rozdělen na 3 supervelmoci (Londýn náleží do tzv. Oceánie), jež vedou mezi sebou permanentní válku a snaží se navzájem zničit. Oceánie je ryzím totalitním státem, kde vše slouží zvrácené ideologii,

v níž není místo pro sebemenší náznak lidské svobody či dokonce svobodného uvažování. V čele Oceánie je všemocný a povinně uctívaný Velký bratr a občané jsou rozděleni na tři neměnné vrstvy - nejvyšší byrokracii, střední kádr a proletáře. Pro manipulaci s lidmi jsou zřízeny státní instituce (např. Ideopolicie, Ministerstvo lásky) a aby bylo znemožněno samostatné myšlení, je povinným spisovným jazykem degenerovaný a okleštěný newspeak. Smith se vnitřně vzbouří proti systému a chce proti němu bojovat v rámci jakési spiklenecké organizace Bratrstvo. Současně se zamiluje do Julie, s níž udržuje pravidelný intimní styk. Oba jsou však zatčeni Ideopolicií, mučeni, sám Winston projde vymýváním mozku, zrazuje sám sebe, a nakonec skutečně začne milovat Velkého bratra, proti jehož despotismu se vzbouřil.

Ukázka

- po zatčení, během vymývání mozku

„Naopak,“ řekl, „tys ji neovládl. To tě přivedlo až sem. Jsi tu, protože jsi nebyl dost pokorný, dost ukázněný. Nechceš se podrobit, což je cena za duševní zdraví. Dal jsi přednost tomu být šílený, být sám jako menšina. Jedině ukázněná mysl chápe realitu, Winstone. Ty věříš, že realita je něco objektivního, vnějšího, co existuje samo o sobě. Věříš rovněž, že podstata skutečnosti je samozřejmá. Když sám sebe klameš a myslíš si, že něco vidíš, předpokládáš, že každý vidí tutéž věc tak jako ty. Ale já ti řeknu, Winstone, že skutečnost není mimo nás. Realita existuje v lidském vědomí a nikde jinde. Ne ve vědomí jednotlivce, které se může mýlit a i tak brzy zaniká; ve vědomí Strany, které je kolektivní a nesmrtelné. Cokoli Strana považuje za pravdu, je pravda. Realitu není možné vidět jinak než očima Strany. Tento fakt se budeš muset znovu naučit, Winstone. K tomu je třeba změnit své vědomí, vynaložit vůli. Nejprve se musíš pokořit, pak se uzdravíš.“

Na chvíli se odmlčel, jako by chtěl, aby to, co řekl, se mu vrylo do paměti.

„Vzpomínáš si,“ pokračoval, „jak sis zapsal do deníku *Svoboda je svoboda říkat, že dvě a dvě jsou čtyři*?“

„Ano,“ řekl Winston.

O'Brien zvedl levou ruku hřbetem k Winstonovi, palec měl skrytý a čtyři prsty roztážené.

„Kolik prstů držím nahoře, Winstone?“

„Čtyři.“

„A když Strana řekne, že to nejsou čtyři, ale pět, kolik jich bude potom?“

„Čtyři“

Slovo zaniklo v záchvatu bolesti. Ručička na číselníku vystřelila na padesát pět. Winstonovi vyrazil po celém těle pot. Do plic vnikal vzduch a vyrážel z něho v hlubokých vzdeších, kterým nemohl zabránit, ani když zatnul zuby. O'Brien ho pozoroval, čtyři prsty stále ještě roztážené. Odtáhl páku. Bolest povolila jen nepatrně.

„Kolik prstů, Winstone?“

„Čtyři.“

Ručička vyskočila na šedesát.

„Kolik prstů, Winstone?“

„Čtyři! Čtyři! Co jiného můžu říct? Čtyři!“

Ručička určitě zase stoupla, ale nedíval se na ni. Výhled mu zakrývala tvrdá, přísná tvář a čtyři prsty. Ty prsty mu vyvstaly před očima jako sloupy, obrovské, nejasné a jakoby vibrující, ale nepochybně byly čtyři.

„Kolik prstů, Winstone?“

„Čtyři! Přestaň s tím, přestaň! Jak můžeš pokračovat? Čtyři! Čtyři!“

„Kolik prstů, Winstone?“

„Pět! Pět! Pět!“

„Ne, Winstone, to nemá smysl. Lžeš. Stále si ještě myslíš, že jsou čtyři. Kolik prstů, prosím?“

„Čtyři! Pět! Čtyři! Co chceš! Jen to zastav, zastav tu bolest!“

Najednou zase seděl a O'Brien měl paži kolem jeho ramen. Asi na pár vteřin ztratil vědomí. Pouta, jež držela jeho tělo, byla uvolněna. Bylo mu zima, neovladatelně se třásl, zuby mu jektaly a po lících se mu valily slzy. Na chvilku se přitiskl k O'Brienovi jako dítě, těžká paže kolem ramen ho jaksi uklidňovala. Měl pocit, že O'Brien je jeho ochránce, že ta bolest přichází zvenčí, z nějakého jiného zdroje, že O'Brien ho před ní zachrání.

„Učení ti jde pomalu, Winstone,“ řekl O'Brien mírně.

„Co mám dělat?“ jektal. „Co mám dělat, abych neviděl, co mám před očima? Dvě a dvě jsou čtyři.“

„Někdy, Winstone, je to pět. A někdy tři. Někdy všechno dohromady. Naráz. Musíš se víc snažit. Vrátit se k zdravému rozumu není snadné.“

Položil Winstona na postel. Jeho údy byly opět pevně sevřené, ale bolest odplula, přestal se třást, zůstal jen slabý a bylo mu zima. O'Brien pokynul hlavou k muži v bílém plášti, který tu nehnutě stál během celé procedury. Muž v bílém plášti se sklonil, hleděl zblízka Winstonovi do očí, nahmatal mu puls, položil mu ucho na hrud', tu a tam poklepal, a potom kývl směrem k O'Brienovi.

„Znova,“ řekl O'Brien.

Bolest se vlila Winstonovi do těla. Ručička musela být na sedmdesáti, pětadesáti. Tentokrát zavřel oči. Viděl, že prsty tam stále jsou, a stále jsou čtyři. Šlo jen o to zůstat naživu, než křeč pomine. Přestal vnímat, jestli křičí nebo ne. Bolest se opět zmírnila. Otevřel oči. O'Brien odtáhl páku.

„Kolik prstů, Winstone?“

„Čtyři. Myslím, že čtyři. Viděl bych jich pět, kdybych mohl. Snažím se vidět pět.“

„Co bys chtěl: přesvědčit mě, že jich vidíš pět, anebo je skutečně vidět?“

„Skutečně je vidět.“

„Znova,“ řekl O'Brien.

Ručička se octla snad na osmdesáti nebo devadesáti. Winston si občas nemohl vzpomenout, co, nebo kdo mu tu bolest způsobuje. Za jeho sevřenými víčky se pohyboval celý les prstů v jakémsi tanci, komihaly se sem a tam, ztrácely se jeden za druhým a znovu se objevovaly. Snažil se je spočítat, ale nemohl si vzpomenout proč. Věděl jen to, že je nemožné je spočítat a že to souvisí s jakousi tajemnou totožností mezi pěti a čtyřmi. Bolest opět ustala. Když otevřel oči, zjistil, že vidí stále totéž. Nespočetné prsty jako pohybující se stromy poletovaly sem a tam a různě se křížovaly. Zase oči zavřel.

„Kolik prstů, Winstone?“

„Nevím, nevím. Jestli to uděláš znovu, zabiješ mě. Čtyři, pět, šest - čestné slovo, nevím.“

„To už je lepší,“ řekl O'Brien.

Winstonovi vklouzla do paže jehla. Skoro v téže okamžiku se mu tělem rozlilo požeňnané, hojivé teplo. Na bolest už skoro zapomněl. Otevřel oči a pohlédl vděčně na O'Briena. Při pohledu na tvrdou tvář s výraznými rysy, tak hrubou a